

TALABALARDA IRODAVIY FAOLLIKNI NAMOYON BO‘LISHINING GENDER TAFOVUTLARI

Jo‘rayev O‘tkir Tashpulatovich, Termiz davlat universiteti Psixologiya kafedrasida
katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalarda irodaviy faollikning shaxslilik va gender tafovutlari psixodiagnostik metodikalar yordamida olingan ma'lumotlarning empirik qiymatlari keltirib o'tilgan. Tadqiqot mazmun mohiyatidan kelib chiqqan holda irodaviy sifatlarning shaxslilik va jinsiy farqlarini yoritishga e'tibor qaratilgan. Shuningdek irodani rivojlantirishga doir tavsiyalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: iroda, faollik, gender, mas'uliyatlik, tashabbuskorlik, qat'iyatlik, matonat, mustaqillik, tirishqoqlik, g'ayratlik, ziyraklik, sobidqadamlik.

Jahonda irodaviy faollikni rivojlantirish masalasi shaxs kamolotini ta'minlovchi omil sifatida e'tirof etilmoqda. Darhaqiqat, insonning har qanday faoliyatda iroda yetakchi o'rin egallaydi. Shu jihatdan bugungi kunda yoshlarni irodali, mas'uliyatli, tirishqoq, dovyurak qilib tarbiyalashga e'tibor ortib bormoqda. Bu borada psixologik tajribalar doirasida, shaxslilik xususiyatlar bilan irodaviy faollik o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish borasidagi ilmiy tadqiqotlarning amalga oshirilishi kuzatilmoqda.

Shaxsning irodaviy sifatlarini baholash, ularda aqliy va ixtiyoriy boshqaruvning tarkib topishi, o'zini o'zi nazorat qilish, irodaviy faollik va shaxslilik xususiyatlarining o'zaro mutanosibligini tahlil qilish, psixologik tadqiqotlarning o'ziga xos muhim yo'nalishi sanaladi.

Shuningdek shaxsning irodaviy sifatlarini rivojlanishida turli omillarning ta'sirini aniqlash, ular xulqidagi hissiy-irodaviy nomutanosiblikni korrektsiya qilish dolzarb muammolar sifatida qaralmoqda.

Shu munosabat bilan yurtimizda o'sib borayotgan yoshlarning ijtimoiy faolligini ta'minlashga, ularning tashabbuskorligini yuksaltirishga, tanqidiy tahlil, intizomlilik, vatanparvarlik, shaxsiy javobgarlik tuyg'ularini shakllantirishga alohida e'tibor berilmoqda.

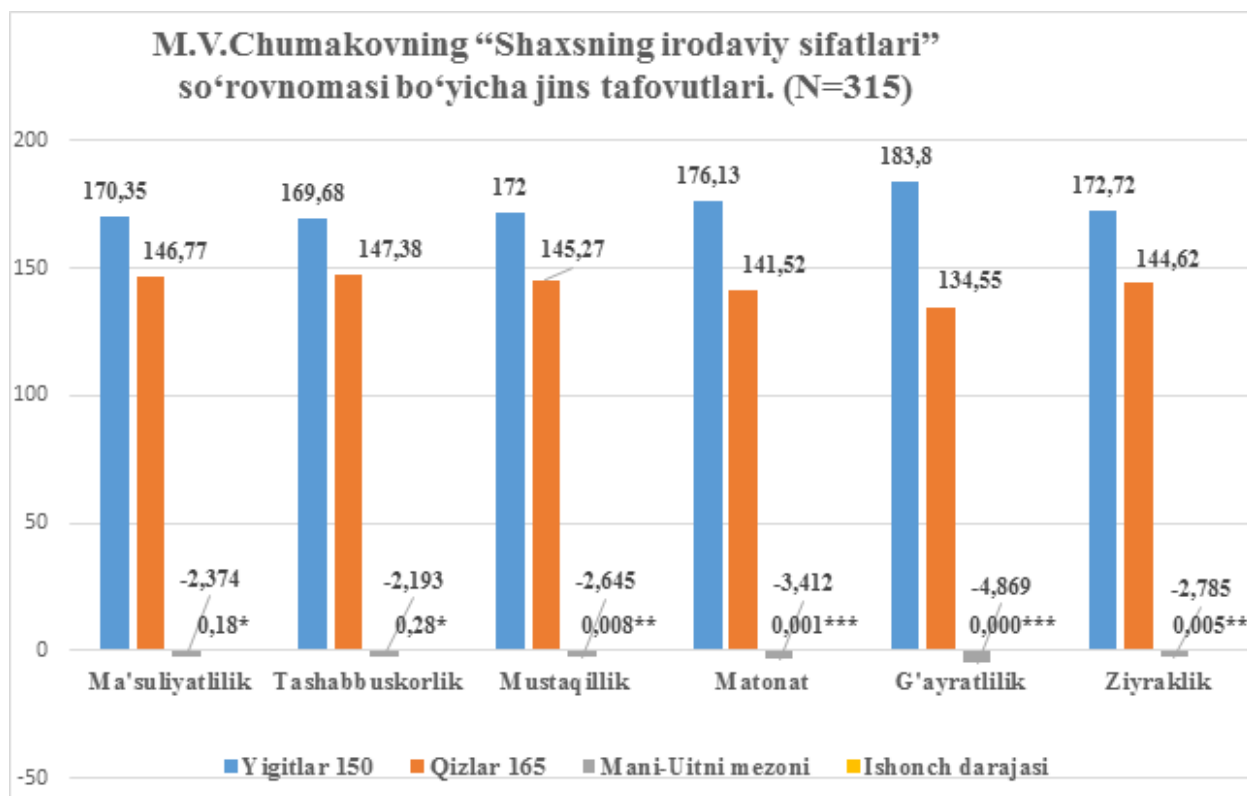
Iroda muammosini bugungi kunda dolzarbligini inobatga olib tadqiqotlarimizni oliy ta'lim muassasalari talabalarining irodaviy faolligini vaziyatli va shaxslilik xususiyatlari o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganishga qaratdik.

Bizning asosiy maqsadimiz talabalarda irodaning namoyon bo'lishi va shaxslilik xususiyatlar bilan bog'liqlik jihatlarini aniqlab olishdan iborat edi.

Shu munosabat bilan talabalarda irodaviy sifatlarni o'rganish muammosiga yondashishda dastlab yuqorida bayon etilgan xususiyatning tarkibini aniqlab olish, shuningdek ularda irodaviy sifatlarning qaysi shkalasi ustunligini va jinsiy tafovutlarni aniqlashga harakat qildik.

Tajribalarimiz Surxondaryo va Xorazm viloyatlari hamda Toshkent shahrida joylashgan oliy ta'lim muassalarida tahsil olayotgan jami 315 nafar talabalarda sinovdan o'tkazildi. Tadqiqotni tashkil etishda yigit va qizlarning tadqiqot guruhida nisbatan teng taqsimlandi. Bu esa sinialuvchilarimiz shaxsining jins xususiyatlarini obyektiv o'rganishda, ishonchli dalillarga ega bo'lishda katta ahamiyatga egadir.

Quyida M.V.Chumakovning "Shaxsning irodaviy sifatlari" so'rovnomasi bo'yicha natijalarni keltirib o'tamiz.

Talabalarda o'tkazilgan tadqiqot natijalariga binoan ikki jins vakillarida irodaviy sifatlarning namoyon bo'lishida sezilarli farqlar kuzatildi.

Yuqoridagi jadvalda "Shaxsning irodaviy sifatlari" so'rovnomasidan olingan miqdoriy ko'rsatkichlardan ma'lumki sinialuvchilarning umumiy kontengenti misolida ikki jins vakillari natijalari qiyoslandi. Tadqiqot natijalariga binoan birinchi shkala bo'yicha yigitlarning qizlarga nisbatan sezilarli darajada mas'uliyatlilik darajasi yuqori ekanligi aniqlandi. ($U=-2,374$, $p<0,05^*$).

Tashabbuskorlik shkalasi bo'yicha yigitlarning arifmetik ko'rsatkichlari - 2,193 ni tashkil etdi. Natijada $p<0,05^*$ ishonch darajasida qizlarga nisbatan yigitlarda tashabbuskorlik sifati yuqori ekanligini ma'lum bo'ldi. Bunga asosiy sabab qilib o'zbek oilalarida shakllangan yigitlarning oila boshqaruvida etakchilikni qo'lga olishi va ayollarimizning oila boshiga bo'ysininishini ko'rsatishimiz mumkin. So'rovnoma talabiga binoan bunday shaxslar yaratuvchanlik qobiliyati yuqori, hayotda biror narsani o'zgartirishga intilib

yashaydilar. Bu kishilar o'zlarini o'zgaruvchan vaziyatda yaxshi his qiladilar va islohotlar o'tkazishga tayyordirlar. Ularda yuqori ijodkorlik qobiliyati mavjud bo'lib intellektual salohiyat bilan samarador faoliyat olib borishlari mumkin.

Mustaqillik shkalasi bo'yicha yigitlarda yuqori natija kuzatildi. Buday natija mustaqil ravishda qaror qabul qilishga intiladigan, ko'p holatlarda o'zgalarning psixologik qo'llab-quvvatlashga ehtiyoj sezmaydigan, o'zining nuqtai nazariga qarama-qarshi kelsa, guruhning qarashlariga qarshi chiqqan oladigan shaxslarda kuzatiladi. Qizlarda esa ushbu shkala bo'yicha yigitlarga nisbatan farqlar kuzatildi. ($U=-2,645$, $p<,008^{**}$) Qizlar mustaqil qaror qabul qilishdan oldin taklif sifatida bayon etishadi. Bu xususiyat ularda asrlar davomida etnopsixologik muhit va oilaviy tarbiya jarayonida shakllangan.

Matonat shkalasida ham yigitlarda yuqori ko'rsatkich kuzatildi. Bular o'z his-tuyg'ularini tartibga sola oladigan, stressli holatlarga bardosh bera oladigan motonatli shaxslar sanalishadi. Shuningdek yuqori natija kuzatilgan sinalluvchilar vaziyatni o'zgartirishda oqilona qaror qabul qilib, mashaqqatli qiyin vaziyatlarda sabr-toqat bilan bardosh bera oladigan shaxslar sanalishadi. Qizlarimizda ushbu shkala ko'rsatkichlarida ham farqlar kuzatildi. Ular o'z hissiyotlarini erkin namoyish qiladigan shaxslar sanalishadi. ($U=-3,412$, $p<,001^{**}$)

G'ayratlilik shkalasi bo'yicha ham ishonch darajada jinsiy farqlar mavjudligi aniqlandi. Unga ko'ra tatqiqotda ishtirok etgan yigitlarning natijalarida qizlarga nisbatan faol, tezkor, kuchli, bardoshli, ishchan, sermahsul ekanligi 99,9 % ishonch darajasida farqlar mavjudligi aniqlandi. ($U=-4,869$, $p<,000^{***}$).

Ziyraklik shkalasida ham uch hududda o'tkazilgan tahlil natijalariga binoan sinalluvchilarda 99.9 % ishonch darajasida jinslar o'rtasida farqlar kuzatildi. Ushbu shkalda ham yigitlarimiz qizlarga nisbatan e'tiborli va si ekenliklari ma'lum bo'ldi. ($U=-2,785$, $p<,005^{**}$).

Xulosa qilib aytganda, shaxsda iroda namoyon bo'lishi haqidagi yondashuvlarga qarab u mustaqil tarkib topgan psixik tuzilma, yoki nopsixologik tabiatga ega mustaqil kuch, balki motivatsion, aksincha emotsional voqelik, sifatida miya holati deb talqin qilinadi.

Tajriba-sinov natijalariga binoan yigitlar ekstrimal vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilishda va turli og'ir jismoniy kuch talab qiladigan vazifalarni bajarishda qizlarga nisbatan faol ekanliklari aniqlandi.

ADABIYOTLAR

1. Jo'rayev O'.T. Xorij psixologiyasida iroda muammosining tadqiqi. O'zbekiston Milliy universiteti xabarleri ilmiy jurnali 75-77 betlar. 2021. [1/6] ISSN 2181-7324
2. Jo'rayev O'.T. Irodaviy faollikning shaxslilik va gender tafovutlari. O'zbekiston Milliy universiteti xabarleri ilmiy jurnali. 2023 aprel [1/3]ISSN 2181-7324
3. Фозиев Э.Ф Умумий психология Тошкент 2010 йил. 223-226-бетлар.
4. Жураев, У. Т. (2020). Практический анализ функционирования ситуационных и личностных детерминант волевой деятельности. *Проблемы современной науки и образования*, (1 (146)), 108-110.

5. Жураев, У. Т. (2020). Психологические детерминанты формирования навыка личности. *Вестник науки и образования*, (7-2 (85)), 98-100.
6. Жураев, У. Т. (2018). Modern psychological character of terrorism. *Научные горизонты*, (3), 31-35.